

Barns rättigheter som tvärvetenskapligt kunskapsfält i svensk lärarutbildning

Åsa Olsson

Docent i pedagogiskt arbetet

asa.olsson@kau.se

Anders Broman

Lektor i statsvetenskap

anders.broman@kau.se

Nina Thelander

Lektor i pedagogiskt arbete

nina.thelander@kau.se

Sammanfattning

Blivande lärare i Sverige ska enligt styrdokument ha förmåga att beakta barns rättigheter enligt FN:s konvention om barnets rättigheter. Syftet med artikeln är att undersöka vilken position kunskapsfältet för barns rättigheter har inom svensk lärarutbildning. Forskningsprojektet har varit riktat mot lärarutbildningarnas utbildningsvetenskapliga kärna, UVK, som ingår i samtliga lärarprogram i Sverige. Studien omfattar en enkät skickad till 317 kurs- och programansvariga lärarutbildare för UVK-kurser med svarsfrekvensen 49 %. Dessutom genomfördes en dokumentstudie av 362 utbildnings- och kursplaner vid tolv lärosäten. Det sammantagna resultatet av enkätundersökningen och dokumentstudien ger en delvis motsägelsefull bild. En överväldigande majoritet av lärarutbildare anser att kunskaper om barns rättigheter är mycket viktigt för blivande lärare och att kunskapsområdet bör vara centralt i all lärarutbildning. Men trots detta och trots tydliga formuleringar i Högskoleförordningen så saknas i stor utsträckning konkreta mål- och innehållsbeskrivningar med anknytning till barns rättigheter i de aktuella kursplanerna. Med stöd av tidigare forskning menar vi att barns rättigheter bör tydliggöras som ett didaktiskt område inom ramen för en övergripande hållbarhetsdidaktik i svensk lärarutbildning. Vidare bör utgångspunkten för undervisningen vara de frågor som är aktuella och som upplevs som viktiga för lärarstudenter, utan att man förlorar rättighetsaspekter. Slutligen krävs det att ämnesövergripande tematiska studier i större utsträckning möjliggörs inom lärarprogrammen.

Nyckelord

barns rättigheter, lärarutbildning, kursplaner, styrdokument

Inledning

Blivande lärare i Sverige ska enligt högskoleförordningen ha förmåga att i sitt arbete beakta de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barns rättigheter enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (Högskoleförordningens examensordning för förskolläraryrket och grundläroverutbildning, 1993). Vikten av detta skärptes ytterligare vid årsskiftet 2019/20 då barnkonventionen blev svensk lag. I förarbeten till lagstiftningen framhölls behovet av ett kunskapslyft bland lärare och andra yrkesgrupper som arbetar med barn. Tidigare har FN:s Barnrättskommitté uttryckt oro i kommentarer till Sveriges rapportering, över att ”relevanta yrkesgrupper inte har tillräcklig utbildning i bedömning av barnets bästa” (FN:s barnrättskommitté, 2015, s. 4), där lärare otvivelaktigt måste ses som en relevant yrkesgrupp. Nationella undersökningar har lyft fram att mänskliga rättigheter i lärarutbildningarna behandlas som perspektiv snarare än som kunskapsinnehåll (Högskoleverket 2008), och att förekommande arbetsformer inte stödjer utvecklingen av studenters förmåga att förverkliga barns rättigheter (UKÄ, 2015).

Relationen mellan mänskliga rättigheter och barns rättigheter är inte helt okomplicerad. I vissa fall associeras inte mänskliga rättigheter med alla människors rätt till ett värdigt liv, utan snarare med vuxnas civila, politiska, sociala och kulturella rättigheter, vilket då helt eller delvis utesluter barn (Howe & Covell, 2010). Barns rättigheter å sin sida indelas ibland i ”tre P”, vilka står för ”provision”, ”protection” och ”participation”, och särskiljs därmed från mänskliga rättigheter (Quennerstedt, 2010). Brantefors et al. (2019) antar ett rättighetsperspektiv, där barns rättigheter förstås som inkluderade i de mänskliga rättigheterna, och de använder utifrån denna ståndpunkt begreppet ”barns mänskliga rättigheter” (s. 24). I enlighet med Brantefors et al. ses i den här artikeln barns rättigheter som inkluderade i ett övergripande ramverk av mänskliga rättigheter. Då gängse språkbruk i styrdokument, såsom Högskoleförordningen, är att särskilja mänskliga rättigheter från barns rättigheter används dessa begrepp i artikeln. Syftet med artikeln är att undersöka vilken position kunskapsfältet barns rättigheter har inom svensk lärarutbildning. Följande forskningsfrågor ställs:

- I vilken grad betraktas kunskaper om barns rättigheter som viktiga för blivande lärare?
- Vilket innehåll ges barns rättigheter i lärarutbildningarna?
- I vilka ämnesområden och kurser i lärarutbildningarna hör enligt lärarutbildare undervisning om barns rättigheter hemma?

Om lärarutbildning

Innehållet i all svensk lärarutbildning styrs av Högskoleförordningens examensordning (1993). I de allra flesta fall följer utbildningsplanerna för de olika lärarprogrammen ordagrant målformuleringarna i förordningen (Olsson m. fl., 2020). Vidare ingår i all lärarutbildning utbildningsvetenskaplig kärna, UVK. Dessa kurser är indelade i sju teman⁴ och omfattar totalt ett års studier. Innehållet förväntas ge blivande lärare, oavsett inriktning, en gemensam kunskapsbas som anknyter till det kommande yrket. När det gäller explicit barnrättsinnehåll anges för samtliga lärarutbildningar att studenterna ska kunna ”visa förmåga att kommunicera och förankra skolans/förskolans värdegrund, inbegripet de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna” (Högskoleförordningen, s. 5, 11 & 14). Vidare anges att studenterna ska visa förmåga att i det pedagogiska arbetet göra bedömningar utifrån ”relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter enligt barnkonventionen...”. Dessa skrivningar tydliggör att svensk lärarutbildning har ett uttryckligt uppdrag att utbilda blivande lärare om mänskliga rättigheter inklusive barns rättigheter, samt att detta till stor del ska ske inom den utbildningsvetenskapliga kärnan.

Tidigare forskning

För att stärka arbetet med utbildning i, om och för mänskliga rättigheter har FN tagit fram särskilda handlingsprogram (UN, 2005) som ger internationell vägledning för hela utbildningssystem och dess aktörer. För att nå en fullständig utbildning om mänskliga rättigheter krävs kunskaper och förmågor, värden och attityder samt handlingskapacitet. Dessa kriterier innebär att utbildningen inte bara ska ha ett kunskapsinnehåll om mänskliga rättigheter utan att den också ska genomsyras av en värdegrund och av lärandeaktiviteter med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna, samt att utbildningen ska stärka människors kapacitet att utöva och leva efter dessa (Tibbitts 2017; Bajaj, 2011, 2017). I FN:s deklaration ”United Nations Declaration on Human Rights Education and Training” (UN, 2011) uttrycks detta med att människor ska utbildas om (about), genom (through) och för (for) mänskliga rättigheter. Tibbitts menar att den tredje aspekten inte enbart avser kapaciteten att utöva sina egna rättigheter utan att den också omfattar att genom handling upprätthålla och försvara allas mänskliga rättigheter.

⁴ De sju områdena inom den utbildningsvetenskapliga kärnan är: 1. Skolväsendets historia, organisation och villkor samt skolans värdegrund innefattande de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna 2. Läroplansteori och didaktik 3. Vetenskapsteori och forskningsmetodik 4. Utveckling, lärande och specialpedagogik 5. Sociala relationer, konflikthantering och ledarskap 6. Bedömning och betygsättning 7. Utvärdering och utvecklingsarbete.

Svensk lärarutbildning uppfyller dock inte kraven för en komplett utbildning i mänskliga rättigheter utifrån de av FN uppsatta kriterierna (Olsson, 2020). En analys av styrdokument för svensk lärarutbildning visar att blivande lärare förväntas ha kunskaper om mänskliga rättigheter, inklusive barns rättigheter, samt förhållningssätt i enlighet med dessa. Däremot finns inga tecken på inslag av mål eller innehåll som syftar till handling eller förändring. Författaren drar slutsatsen att det inom svensk lärarutbildning saknas ambitioner att fostra framtida elever att utöva och försvara sina och andra barns rättigheter.

Utbildning om mänskliga rättigheter i internationell kontext

Som en följd av FN:s satsning på utbildning återfinns numera skrivningar om mänskliga rättigheter i nationella läroplaner i många länder. Trots att studier har visat att det finns en vilja och en ambition att förstärka mänskliga rättigheter i nationella styrdokument så är skrivningar fortfarande ofta svaga och otydligt formulerade (Cassidy, et al., 2014; Phillips 2016; Robinson 2017). Detta visar att satsningen hittills haft ett relativt begränsat genomslag. Mänskliga rättigheter bör inte ses som en uppsättning statiska normer som ska genomdrivas av statsmakterna, menar Osler och Starkey (2010), utan som ett dynamiskt ramverk i en pågående process av tolkning, utveckling, förhandling och anpassning till olika kulturella kontexter. De understryker också att det är nödvändigt att skolan inte enbart *undervisar* i mänskliga rättigheter, utan att skolans organisation och arbetssätt dessutom måste genomsyras av demokrati och respekt för mänskliga rättigheter. En av de viktigaste faktorerna för att förverkliga mänskliga rättigheter är enligt Boutros (2018) att utbilda lärare i ämnet. Utifrån en forskningsöversikt sökte Boutros svar på hur man på bästa sätt kan gå tillväga för att implementera mänskliga rättigheter på nationell nivå. Lärarutbildning och lärarkompetens är nyckelfaktorer, menar hon. Hon drar dessutom slutsatsen att utbildning på ett tydligare sätt måste anknyta till elevernas vardag. Parker (2018) framhåller också vikten av att se mänskliga rättigheter som ett särskilt vetenskapligt fält om FN:s handlingsprogram ska tas på allvar. Han argumenterar för behovet av ett genomarbetat konkret ämnesinnehåll och tydliga lärandemål i en särskild läroplan ("curriculum" på engelska, vilket är ett något vidare begrepp än svenskans läroplan). En sådan läroplan måste också innehålla en tydlig progression när det gäller kunskapsnivå och förståelse, menar Parker, som lärare kan använda som stöd för val av innehåll och metod.

Svårigheterna att implementera utbildning i mänskliga rättigheter kan ibland förklaras av norm- och rättighetskonflikter i relation till omvärlden, menar Roth, som hävdar att de mänskliga rättigheterna idag framstår som "en egen moralisk kraft gentemot traditionella norm-auktoriteter som kyrkan och staten" (2015, s. 35). Barns rätt till tanke- och åsiktsfrihet kan enligt Roth komma i konflikt med föräldrarnas rätt att få bestämma över sina barns utbildning. Lärarstudenter i en studie i Turkiet upplevde att de attityder som dominerade i skolorna lade hinder i vägen för att undervisa om barns rättigheter (Faiz & Kamer, 2017). Enligt lärarstudenterna fanns i skolans värld föreställningar om att undervisningen kunde leda till disciplinproblem. Forskarna drog slutsatsen att en

förutsättning för att kunna utbilda om barns rättigheter är att först skapa skolkulturer med respekt för barns rättigheter. I det arbetet har lärarutbildningen en central roll, menade forskarna. Trots att lärare värderat och intresserat sig för mänskliga rättigheter i undervisningen, fann Cassidy et al. (2014) att det fanns svårigheter inom tre områden. Deras undersökning bland lärarstudenter i Skottland visade att två tredjedelar av respondenterna kände sig osäkra inför att undervisa barn i mänskliga rättigheter. För det första fanns det en förvirring omkring hur mänskliga rättigheter förhöll sig till barns rättigheter. För det andra oroade sig lärarstudenterna för att föräldrar skulle reagera negativt på undervisningen i mänskliga rättigheter och för att undervisningen på något vis skulle hamna i konflikt med familjers religion eller tradition. För det tredje upplevdes innehållet som kvalitativt väsensskilt från andra skolämnen i och med att det i stor utsträckning handlar om värderingar. En osäkerhet fanns omkring vad man skulle undervisa elever i och hur.

Utbildning om mänskliga rättigheter i svensk forskning

En central och viktig del i arbetet med att förverkliga barnets rättigheter i Sverige är enligt Quennerstedt (2010) att de yrkesgrupper som arbetar med barn bör ha goda kunskaper om barns rättigheter. En textanalys av nationella politiska dokument från åren 1997–2009 visade att det finns en generell kompetensbrist på det barnrättsliga området. Lärare anges i dokumenten som en central och angelägen yrkesgrupp. Däremot sägs det mycket lite om vad det är lärare ska kunna. Quennerstedt (2015) har också studerat hur barns rättigheter framträder i läroplaner för förskola och grundskola. Analysen visar att närvaron av mänskliga rättigheter är påtaglig i de svenska läroplanerna, men att rättighetsperspektivet i låg grad skrivs fram med hjälp av begreppen ”rättigheter” eller ”mänskliga rättigheter”. Även om mänskliga rättigheter har förstärkts i svenska styrdokument så förefaller det fortfarande vara ett område som lärare känner osäkerhet inför, särskilt när det gäller att fånga innehållet i undervisningen (Quennerstedt et al., 2019). I läroplanerna behandlas mänskliga rättigheter framför allt som en ämnesövergripande fråga. Trots ett sådant gemensamt ansvar för rättighetsfrågor finns det samtidigt en uppenbar risk för att det blir ett område som ingen riktigt tar ansvar för. Därmed kommer innehåll och upplägg av utbildning om mänskliga rättigheter i stor utsträckning att vara beroende av den enskilde lärarens och skolledarens intressen och kunskaper enligt Quennerstedt et al..

Att introducera nya ämnesområden inom skolan kan vara en trög process, enligt Roth (2015). En rad andra perspektiv som etablerats inom utbildningsväsendet under senare decennier, såsom mångkultur, genus och jämställdhet och hållbarhet, har bidragit till att mänsklig rättighetsutbildning har haft svårt att hävda sig, menar Roth, och talar om en perspektivträngsel som gjort det svårt för rättighetsutbildning att få genomslag. Hinder för genomslag kan också hänga samman med områdets tvärvetenskapliga karaktär. Brantefors och Thelander (2017) föreslår att barns rättigheter ska betraktas som ett eget ämnesområde för att underlätta analys av innehåll och arbetsformer i undervisning. På liknande sätt har tidigare forskare föreslagit att områden som demokrati (Englund, 1986)

och hållbar utveckling (Östman, 1995) borde utgöra tvärvetenskapliga ämnesområden med ett uttalat läroplansinnehåll.

Mänskliga rättigheter och social hållbarhet

Det finns en stark koppling mellan undervisning om barns rättigheter och om hållbarhet. Framförallt är de mänskliga rättigheterna en viktig aspekt av social hållbarhet, men de omfattas av samma problematik som hållbarhetsaspekter rörande ekologi, miljö och klimat: De tvärvetenskapliga kunskapsområdenas svårigheter att dels konkurrera med fastställda kunskapsmål, dels hitta sin hemvist i en ämnesindelad undervisning i lärarutbildning och i skolan. Undervisning om hållbarhet i den norska skolan har enligt Sinnes och Straume (2017) haft en slagsida mot natur- och miljövetenskap. Samtidigt visar forskning att hållbarhetsundervisning har haft en tendens att hamna mellan stolarna då lärare inom samhällsvetenskapliga ämnen ansett att det är inom naturvetenskapliga ämnen som hållbarhetsundervisning hör hemma, medan lärare inom dessa ämnen menat att den istället hör hemma inom samhällsvetenskapen på grund av dess politiska laddning. Det har således funnits oklarheter om var området hör hemma, och Sinnes och Straume drar slutsatsen att det hitintills i norsk skola har varit upp till enskilda lärare om ämnet tas upp eller inte. I lärarutbildning finns det precis som i skolan möjlighet att arbeta med hållbar utveckling, påpekar forskarna, men så länge detta inte anges som ett mål i kursplaner är det också beroende av att enskilda lärarutbildare gör aktiva val för att prioritera detta. Sinnes och Straume uttrycker skepsis då det gäller strävanden i Norge mot att identifiera hållbarhetsområdets centrala element och begrepp. Risken de ser är att man utgår från de traditionella ämnenas ”big ideas”, kärnelement, och att hållbarhetsutbildning reduceras till att utgöra begränsade inslag inom naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga ämnen istället för att utgöra ett sammanhållet och ämnesövergripande tema. De föreslår att man istället i utbildning och undervisning utgår från vår tids viktiga frågor om hållbar utveckling och undersöker vad olika ämnen har att bidra med för att belysa dessa.

Lärares stress omkring måluppfyllelse och elevresultat utgör enligt Bjønness och Sinnes (2019) ett hinder för att arbeta ämnesövergripande och tvärvetenskapligt om hållbarhet. I sin studie fann Bjønness och Sinnes en tendens bland de intervjuade lärarna att lägga ansvar och initiativ hos någon annan, vilket enligt forskarna kunde leda till en ”pulverisering” (s. 17) av ansvar, där alla förväntade sig att någon annan skulle ta ett initiativ. Kvamme et al. (2019) har föreslagit termen ”hållbarhetsdidaktik”, vilket syftar till att förankra forskningsområdet både inom allmäntdidaktik och ämnesdidaktik. Inom ämnesdidaktik kan frågor lyftas både om vad de enskilda ämnena kan bidra med och om vad som kan vara ämnenas plats i tvärvetenskapligt samarbete. På ett liknande sätt föreslår Brantefors och Thelander (2017) begreppet ”rättighetsdidaktik” i studier om undervisning och lärande av barns rättigheter.

Ämnesövergripande undervisning i grundskolan kopplas enligt Olovsson (2020) ofta samman med lärande som anses vara viktigt för att rusta elever att fungera som

demokratiska medborgare. Det kan handla om tematiska områden såsom hållbar utveckling, globalisering, genusfrågor och migration. I Olovsson studie intervjuades SO-lärare i grundskolans årskurser 4-6, och resultaten visade att lärarna ansåg att ämnesövergripande undervisning kunde bidra med en helhetsförståelse i viktiga samhällsfrågor. Det främsta hindret för ämnesövergripande undervisning var dock skolans krav på bedömning och betygsättning.

Summering av tidigare forskning

Sammantaget ger tidigare forskning en bild av att barns rättigheter är ett högt prioriterat område i undervisning på alla nivåer, globalt och nationellt, samtidigt som det finns flera hinder i vägen för att nå genomslag i skolan och i lärarutbildning. Det handlar om oklarheter då det gäller ansvar, normkonflikter, perspektivträngsel och rådande attityder i samhället. Men flera hinder tycks också finnas i såväl skolan som i lärarutbildningar, och de utgörs bland annat av krav på mål- och resultatuppfyllelse och av fragmentiserande ämnes- och kursindelningar som motverkar möjligheter till tematiska studier. Flera forskare sätter sitt hopp till just lärarutbildningarna att åstadkomma förändring då det gäller implementering av högt prioriterade tvärvetenskapliga ämnen. I den här artikeln vill vi bidra med en bild av tillståndet då det gäller utbildning om barns rättigheter i den svenska lärarutbildningen under åren 2018–2019 inför den nya lagstiftningen vid årsskiftet 2020.

Metod

Forskningsprojektet var riktat mot lärarutbildningarnas utbildningsvetenskapliga kärna, UVK, som ingår i samtliga lärarprogram vid alla lärosäten i Sverige och som omfattar 60 högskolepoäng. Studien utgörs av en enkätundersökning riktad till lärarutbildare samt en dokumentstudie av utbildnings- och kursplaner för UVK-kurserna.

Enkätundersökningen var en totalundersökning riktad till samtliga program- och kursansvariga vid förskolläraryrket, grundläraryrket inriktningar F-3, 4-6, samt ämnesläraryrket 7-9 och gymnasiet, vid 26 lärosäten i Sverige. Frågorna i enkäten rörde dels mål och innehåll angående mänskliga rättigheter och barns rättigheter i lärarutbildningar, dels respondenternas förhållningssätt till dessa kunskapsområden. Respondenterna svarade genom att kryssa i flervalfrågor, men för många frågor fanns också möjligheten att lämna öppna kommentarer. Enkäten var anonym och distribuerades under 2019 online till totalt 317 lärarutbildare, varav 69 respondenter också var ansvariga för ett eller fler av lärarprogrammen. Svarsfrekvensen var 49,8 procent (= 158 svarande).

I dokumentstudien granskades utbildningsplaner och kursplaner, aktuella under 2018. Studien omfattar förskolläraryrket, grundläraryrket inriktningar F-3, 4-6, samt ämnesläraryrket 7-9 och gymnasiet. Av totalt 26 svenska lärosäten där lärarutbildning bedrivs valdes 12 utifrån ambitionen att inkludera lärosäten med samtliga

aktuella lärarprogram. Urvalet skedde också med hänsyn till geografisk spridning och storleksmässig variation. För varje program har utbildningsplaner samt kursplaner granskats. Granskningen omfattar utbildningsplaner för 49 lärarprogram samt 313 kursplaner. I vår analys har vi sökt explicit och implicit innehåll, där explicita sökbegrepp uttryckligen rör mänskliga rättigheter, barns rättigheter alternativt FN:s barnkonvention. När det gäller implicit innehåll utgick vi från en begreppslista som utvecklats inom det nationella forskarnätverket ”Barns och ungas rättigheter i utbildning”. Listan innehåller begrepp och formuleringar omkring barns rätt till delaktighet och inflytande, lika värde och likabehandling, motverkande av diskriminering, trakasserier, mobbning samt kränkande behandling. Flera fall i analysen har krävt en läsning av helheten för att tolka innebörden i innehållet. Meningsenheter i utbildningsplaner och kursplaner med explicit eller implicit innehåll som berör barns rättigheter har markerats i texterna, kodats och organiserats tematiskt med hjälp av analysprogrammet NVivo.

Resultat

Analys av enkäten

I enkäten ställs frågor om hur lärarutbildare bedömer vikten av undervisning inom områdena barns rättigheter, barnkonventionen samt mänskliga rättigheter. Frågor med såväl bundna svarsalternativ som öppna frisvar redovisas i nedanstående avsnitt. Frågeställningarna är dels inriktade mot hur lärarutbildare menar att undervisningen på lärarutbildningen *bör* se ut, dels mot hur de menar att det *i praktiken görs* vid tidpunkten för enkäten. Ytterligare frågor berör vad lärarstudenternas framtida undervisning i skolan ska syfta till. Analysen av enkäten visade inga signifikanta skillnader mellan programansvarigas och kursansvarigas enkätsvar. Inte heller upptäcktes några signifikanta skillnader mellan lärarutbildare på olika program (förskolläraryll till gymnasieläraryllprogrammen). Resultaten redovisas därför gemensamt för samtliga respondentkategorier. Svar på såväl bundna frågor som fritextsvar redovisas i detta avsnitt.

En fråga gäller i vilken utsträckning lärarna instämmer i påståendet att ”kunskaper om barns rättigheter är viktigt för blivande lärare”. Hela 97 procent av lärarutbildarna instämmer i hög grad eller helt och hållet med påståendet. En lika stor andel, 97 procent, instämmer med motsvarande uttalande rörande kunskaper om mänskliga rättigheter och kunskaper om barnkonventionen. Således kan man dra slutsatsen att det finns en samstämmig uppfattning bland lärarutbildare i undersökning om att kunskaper om såväl mänskliga rättigheter och barns rättigheter som kunskaper om barnkonvention är viktiga för blivande lärare. En fråga ställs om vad lärarutbildning bör inriktas emot då det gäller barns rättigheter (tabell 1).

Tabell 1: Barns rättigheter i lärarutbildning bör inriktas emot att blivande lärare ska... (flera svarsalternativ är möjliga)

Svarsalternativ	Procent
...känna till barnkonventionen och dess artiklar	73,4
...ha baskunskaper om barnkonventionen såsom dess historia och globala spridning	53,2
...leva upp till barnkonventionen i sin undervisning	81,0
...undervisa och fostra barn att utöva sina rättigheter	69,0
...undervisa och fostra barn att aktivt arbeta för barns rättigheter i samhället	53,2
...vet ej	1,3

Frågan rör vad undervisningen bör innehålla, inte vad den faktiskt innehåller, och respondenterna har kunnat välja flera svarsalternativ. Denna möjlighet utnyttjas, då respondenterna i genomsnitt väljer drygt tre svarsalternativ vardera. Samtliga alternativ stöds av fler än hälften av respondenterna. Allra störst stöd får dock alternativet att de blivande lärarna själva ska leva upp till barnkonventionen i sin undervisning. Vidare ses innehållet i barnkonventionen som viktiga kunskaper för blivande lärare. Närmare hälften av respondenterna, 46,8 procent, anser inte att fostran av barn, att arbeta aktivt för barns rättigheter eller baskunskaper om barnkonventionen är viktiga.

På en fråga om det faktiska innehållet i den egna kursen/ de egna kurserna anger 35,6 procent av de kursansvariga att kursen inte innehåller vare sig mänskliga rättigheter eller barns rättigheter. Övriga svarar jakande på ett av dessa alternativ, eller på båda. I en följdfråga besvarar lärarutbildarna vilket innehåll som ingår i kurserna (tabell 2).

Tabell 2: Vad av nedanstående innehåller kursen du ansvarar för?

Svarsalternativ

	Procent
FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna	34,6
FN:s konvention om barnets rättigheter	65,4
Fakta om barnkonventionen så som dess historia mm	28,2
Barns rättigheter som samhällsmedborgare	48,7
Barns rättigheter i skolan	51,3
Barns rätt till inflytande	79,5
Utsatta barns situation i Sverige	37,2
Barns situation i utvecklingsländer	10,3

Av tabell 2 framgår att innehåll relaterat till ”barns rätt till inflytande” samt ”FN:s konvention om barnets rättigheter” är mest vanligt förekommande i kurserna. Innehåll som berör ”barns situation i utvecklingsländer” är minst vanligt förekommande i kurserna (10,3%). Värt att notera här är att respondenterna i genomsnitt väljer drygt 3,5 av de åtta svarsalternativen. Resultatet visar således på en stor bredd som också förstärks av frisvaren. Bland annat anges exempel på innehåll i kurserna relaterat till Salamancadeklarationen, FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning och internationella perspektiv.

I frisvaren anges att barns rättigheter behandlas i kurser om barns/elevs utveckling och lärande, skolväsendets historia och samhällsuppdrag, skolans värdegrund, sociala relationer, juridik och etik samt inom ämnesdidaktik och specialpedagogik. I flera frisvar (n= 11) görs också gällande att barns rättigheter berörs implicit snarare än explicit. Några exempel ur frisvaren: ”Barns rättigheter ingår, men benämns inte specifikt”. ”I kursplanen anges inte mänskliga rättigheter eller barns rättigheter explicit som mål, dock handlar kursen till mycket hög grad om exempelvis allas barns rätt till utveckling, utbildning, lika värde samt rätt till inflytande”. ”Inte explicit, men inryms i målen som jag ser det.”

En frågeställning i enkäten rör var barns rättigheter hör hemma i lärarutbildning. Omkring hälften av lärarutbildarna menar att barns rättigheter bör genomsyra alla ämnen medan en dryg fjärdedel anser att området framför allt hör hemma i den egna UVK-kursen (tabell 3).

Tabell 3: Vilket av nedanstående alternativ stämmer bäst med din syn på barns rättigheter som kunskapsområde i förskolläro- /läroarutbildning?

<i>Svarsalternativ</i>	<i>Procent</i>
...bör genomsyra alla ämnen	49,4
...hör hemma i den UVK-kurs jag ansvarar för	28,5
...hör hemma i andra UVK-kurser än den jag ansvarar för	11,4
Det är oklart var i läroarutbildningen det hör hemma	3,8
...bör vara ett eget kunskapsområde	3,2
...ingår i ämnet samhällskunskap	1,3
Ej svarat	2,5

I denna fråga kunde endast ett svarsalternativ väljas och det är värt att uppmärksamma att endast ett fåtal respondenter menar att det bör vara ett eget kunskapsområde eller att det bör ingå i ämnet samhällskunskap. Samtidigt uttrycks i frisvaren ett behov av att ett särskilt ansvar tas i någon kurs för att säkerställa att barns rättigheter behandlas och för att möjliggöra en fördjupning och en progression: ”Det finns dock en risk om ingen tar ansvar och det inte finns med i kursplanerna att detta glöms bort om det inte är en eldsjäl som är ansvarig för kursen.” ”Det bör vara med, men jag är inte säker på var det hör hemma”. ”Jag tänker att det bör genomsyra alla ämnen men att det också behövs som en enskild kurs för att fördjupa kunskaperna kring detta, och även examinera innehållet.”

Fem påståenden berör synen på barns rättigheter inom läroarutbildningen i relation till olika läroarprogram samt till andra ämnen och perspektiv (tabell 4).

Tabell 4: I vilken grad överensstämmer nedanstående påstående med din syn på barns rättigheter i lärarutbildningen

	Helt och hållet	I hög grad	I låg grad	Inte alls	Vet ej
Barns rättigheter bör vara ett centralt kunskapsområde i all lärarutbildning	43,7%	44,3%	5,7%	1,3%	2,5%
Barns rättigheter är viktigast i programmen för lärare mot yngre barn	3,8%	19,6%	23,4%	43,7%	7,0%
Barns rättigheter ges skäligt utrymme i det lärarprogram där jag är kursansvarig/i lärarutbildningen vid mitt lärosäte	11,4%	44,9%	22,2%	0,6%	18,4%
Barns rättigheter får stå tillbaka inom lärarutbildningen på grund av mer prioriterade ämnen (såsom matematik och språk)	1,9%	16,5%	20,3%	25,9%	32,9%
Barns rättigheter får stå tillbaka inom lärarutbildningen på grund av mer prioriterade perspektiv (såsom hållbarhet, jämlikhet, mångfald)	3,8%	17,7%	29,7%	22,2%	24,1%

I tabell 4 framgår det att en klar majoritet av respondenterna, 88 procent, menar att utbildning om barns rättigheter bör vara ett centralt kunskapsområde i samtliga lärarprogram. Det finns samtidigt en minoritet, 23,4 procent som instämmer i påståendet att ”Barns rättigheter är viktigast i programmen för lärare mot yngre barn”. En majoritet av respondenterna anser att undervisning om barns rättigheter ges skäligt utrymme i lärarutbildningen, både vad gäller det aktuella programmet och i den egna kursen. Det är dock värt att notera att ca 20 procent inte tycker att barns rättigheter ges tillräckligt utrymme. I det här sammanhanget framförs det också i flera av frisvaren att det råder stoffträngsel och att annat innehåll har förtur: ”Det är inte en tydlig del av kursplanen och det måste ’tryckas in’”. ”I kursen ingår många olika områden som alla skall rymmas och hinnas med”. ”Jag är kursansvarig men det är stoffträngsel. Barns rättigheter kan dock tas upp i relation till t.ex. Salamancadeklarationen”. ”Brist på resurser i form av tid och kompetens för det innehåll som vi egentligen är överens om bör finnas med.”

Omkring 20 procent av de svarande menar att mer prioriterade ämnen som matematik eller svenska, eller andra perspektiv, till viss del tränger undan undervisning om barns rättigheter. Angående ”andra perspektiv” lämnas flera frisvar som gör gällande att barns rättigheter ska ses som integrerade med de övriga nämnda perspektiven: ”Barns rättigheter bör nog ses i ljuset av jämlikhet, mångfald och hållbarhet. Det betyder inte att det skall osynliggöras men att det både finns skäl att tydliggöra barns rättigheter men också att integrera dessa idéer om rättigheter ur ett bredare perspektiv”. ”I våra kurser ses barns rättigheter som en integrerad del av ett mer övergripande hållbarhets- och jämlikhetsperspektiv. Dessa perspektiv är alltså inte varandra uteslutande. ”Jag tycker att barns rättigheter ryms i frågor om mångfald och jämlikhet... även hållbarhet om vi pratar om social hållbarhet”.

Dokumentanalysen

Dokumentstudien omfattar 313 kursplaner för UVK-kurser vid lärarprogrammen vid tolv lärosäten. I tabell 5 presenteras en översikt över det antal sökbegrepp som påträffats. I den första kolumnen redovisas antalet kursplaner i vilka sökbegreppen återfunnits, i den andra det totala antalet citeringar. Slutligen redovisas i den högra kolumnen det antal lärosäten där sökbegreppen förekommit i kursplaner. Inte sällan har ett sökbegrepp förekommit i beskrivningar av såväl mål som innehåll i en och samma kursplan och således genererat två eller fler sökträffar. När det gäller begreppen kränkningar, diskriminering, trakasserier och mobbing så förekommer ofta flera av dem i en och samma mening. I sådana fall anges endast en sökträff.

Tabell 5: Översikt över sökträffar i kursplaner

Sökbegrepp		Antal kursplaner	Antal citeringar	Lärosäten
Explicita	Barnkonventionen	14	19	7
	Barns rättigheter	21	25	8
	Mänskliga rättigheter	35	77	10
Implicita	Delaktighet	21	43	8
	Likabehandling, lika värde	18	23	8
	Kränkande behandling, mobbing diskriminering, trakasserier,	47	58	12

I stort sett alla utbildningsplaner för lärarprogrammen innehåller exakt samma ordalydelse som Högskoleförordningen avseende "... särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna, i synnerhet barnets rättigheter enligt barnkonventionen" (Olsson et al., 2020). Trots detta återfinns mål- och innehållsbeskrivningar rörande barnkonventionen i endast 14 av 313 kursplaner. Vid fem av de 12 lärosätena nämns barnkonventionen inte alls i någon kursplan vid något av lärarprogrammen, och vid tre av dessa fem nämns inte heller barns rättigheter i någon kursplan vid något av lärarprogrammen. Vid två av de sju lärosäten där barns rättigheter och/eller barnkonventionen berörs förekommer det enbart på lärarprogram mot yngre åldrar (förskollärarprogrammet och grundlärarprogrammet F-3). Genomgående kan dessutom konstateras att i kursplaner där barnkonventionen omnämns i mål- och innehållsbeskrivningar saknas exempel på sakinnehåll. Det framgår således att man ska ta upp konventionen, men få exempel ges på vilka kunskaper, färdigheter och värderingar lärarstudenterna förväntas ha förvärvat efter avslutad kurs. När det gäller mänskliga rättigheter förekommer 77 referenser i 35 kursplaner vid tio lärosäten, och i dessa fall omfattas lärarprogrammen mot samtliga åldrar. Två lärosäten tar inte alls upp mänskliga rättigheter på något lärarprogram. Flertalet lärosäten har övergripande formuleringar som ... "särskilt med beaktande av mänskliga rättigheter" eller ... "inbegripet de mänskliga rättigheterna", i enlighet med formuleringarna i Högskoleförordningen, men utan att närmare precisera mål och

innehåll. Endast ett fåtal lärosäten relaterar mänskliga rättigheter till barns rättigheter, och när så görs är kurserna enbart riktade till förskollärare och till lärare för de yngre barnen. På samma sätt som det saknas förtydliganden och preciseringar av sakinhåll då det gäller barns rättigheter är det också svårt att avgöra vad det är lärarstudenterna ska kunna om mänskliga rättigheter efter avslutad kurs. Som framgår av tabell 5 så förekommer implicita sökbegrepp såsom likabehandling, lika värde, kränkande behandling, mobbning diskriminering, trakasserier samt delaktighet relativt frekvent i kursplaner för lärarutbildning. Det är dock i liten utsträckning, om ens någon, som dessa begrepp associeras med ett rättighetsbegrepp.

Diskussion

Det sammantagna resultatet av enkätundersökningen och dokumentstudien ger en delvis motsägelsefull bild. En överväldigande majoritet av lärarutbildare anser att kunskaper om barns rättigheter är mycket viktigt för blivande lärare, att kunskapsområdet är centralt i all lärarutbildning och att det bör genomsyra alla ämnen. Men trots tydliga formuleringar i Högskoleförordningen och i utbildningsplaner för lärarprogrammen så saknas i stor utsträckning konkreta mål- och innehållsbeskrivningar om barnkonventionen, barns rättigheter och om mänskliga rättigheter i kursplaner för de aktuella UVK-kurserna. Vid flera lärosäten nämns begreppen inte alls i någon kursplan för något lärarprogram. Det är också anmärkningsvärt att nästan 60 procent av de kursansvariga anger att den egna kursen har lärandemål och innehåll som berör barns rättigheter, men ändå återfinns detta begrepp endast i 21 av 313 kursplaner. I tidigare forskning har slutsatser dragits om att skrivningar på området barns rättigheter ofta är svaga och otydliga (Cassidy et al., 2014; Phillips 2016; Robinson 2017). Detta bekräftas av resultaten av dokumentstudien. De övergripande målen preciseras och förtydligas inte. Istället tenderar kunskapsmål och innehåll om barns rättigheter och barnkonventionen att urvattnas, eller helt och hållet försvinna ur kursplanerna. Flera respondenter uttrycker i frisvaren att barns rättigheter är ett område som är integrerat med eller ”hänges ihop” med angränsande tvärvetenskapliga områden såsom jämställdhet och mångfald. Några respondenter lyfter också fram att barns rättigheter är en integrerad aspekt av social hållbarhet. Oavsett relevansen i dessa argument bidrar de till en abstraktion och vaghet omkring området barns rättigheter.

Vidare kan ur enkätmaterialen utläsas att flera lärarutbildare anser att barns rättigheter berörs implicit i de kurser de ansvarar för. Formuleringar i kursplaner beskriver i flera fall innehåll som anknyter till barns rättigheter. Quennerstedt (2015) drar slutsatsen att barns rättigheter har en hög närvaro i läroplaner för svensk förskola och grundskola, utan att de explicit skrivs fram som rättigheter. Liknande resonemang kan föras utifrån vår studie, men man bör också ställa frågan om i vilken grad begrepp och formuleringar i kursplanerna för lärarutbildningarna kan kopplas till barns rättigheter enligt barnkonventionen. Ett exempel är då barns delaktighet omnämns i de granskade kursplanerna. Barnkonventionens artikel 12 benämns ofta som delaktighetsprincipen

och berör barns rätt att uttrycka åsikter och få dessa beaktade. Men i flertalet fall skrivs inte delaktighet fram som en rättighet i kursplanerna, och det tycks inte heller handla om barns rätt till inflytande utan mer om att alla barn ska få vara med i gruppen. Skrivningar om likabehandling eller alla barns eller elevers lika värde har stark anknytning till likvärdighetsprincipen enligt barnkonventionens artikel 2, men inte heller dessa begrepp skrivs fram ur ett rättighetsperspektiv. Ytterligare artiklar i barnkonventionen berör barns rätt att skyddas från trakasserier och kränkningar, artiklar som skulle kunna ge stöd för skrivningar i kursplanerna, men sådana exempel saknas i analysen.

När det gäller vad utbildningen bör innehålla och vad den ska inriktas mot så väljer lärarutbildare flera alternativ i enkäten: Det mesta tycks vara viktigt. Framförallt bör blivande lärare kunna barnkonventionen och förberedas på att fostra sina blivande elever att utöva sina rättigheter. Däremot får alternativet att fostra barn att aktivt arbeta för barns rättigheter ett svagare stöd av respondenterna. Utifrån FN:s handlingsprogram (2005) och FN:s deklaration om utbildning i mänskliga rättigheter (2011) har Tibbitts (2017) dragit slutsatsen att komplett utbildning också omfattar handlingsberedskap att aktivt försvara mänskliga rättigheter, men denna aspekt tycks således inte ha fullt genomslag bland svenska lärarutbildare. Relativt svagt stöd får också alternativet att utbildningen bör inriktas mot att lärarstudenter ska ha baskunskaper om barnkonventionen, såsom dess historia och globala spridning.

Av kursplaner att döma ges alltså liten eller ingen vägledning om vad som ska behandlas i svensk lärarutbildning när det gäller barns rättigheter. I enkätsvaren uttrycks att alla ämnen och i stort sett alla kurser bör genomsyras av barns rättigheter, men om området har sin hemvist i någon specifik kurs framgår inte av vare sig enkäten eller kursplanerna. Det tycks som att det är som en av respondenterna resonerar: Att det krävs eldsjälur som tar ansvar. Därmed finns också risk, vilket också tidigare forskare har påpekat (Quennerstedt et al., 2019; Sinnes & Straume, 2017), att ingen tar ansvar. Oklarheten omkring kunskapsområdets innehåll förefaller vara ett grundläggande problem för svenska lärarutbildningar. Tidigare forskning har argumenterat för behovet av att definiera mänskliga rättigheter som ett särskilt ämnesområde med tydliga lärandemål och konkret innehåll, samt med en tydlig progression genom utbildningssystemet (Brantefors & Thelander, 2017; Parker, 2018). Vår studie ger ytterligare stöd för behovet av att kunskapsområdet tydliggörs och formuleras.

Slutsatser

Lärarutbildning är en central faktor för att förverkliga barns rättigheter (Boutrous, 2018; Tibbitts, 2017). Barns rättigheter bedöms som ett viktigt kunskapsområde av lärarutbildare, men fältet framträder som otydligt och vidsträckt. Vår studie visar att man inom svensk lärarutbildning inte har klargjort vad det innehåller, var det hör hemma eller vem som har ansvar. Denna problematik delas med det övergripande området för hållbarhetsundervisning. Centrala hinder tycks bestå av stoff- och perspektivträngsel i

kombination med en strikt ämnesindelning, vilken motverkar tematiska studier (Roth 2015). Begrepp som föreslagits på dessa områden är dels rättighetsdidaktik (Brantefors & Thelander, 2017), dels hållbarhetsdidaktik (Kvamme et al., 2019). Utifrån dessa begrepp skapas möjligheter att förankra området inom såväl allmändidaktik som ämnesdidaktik. Med utgångspunkt från Sinnes och Straumes (2017) resonemang kan det då vara en styrka att utgå från nutida, angelägna samhällsfrågor och undersöka vad olika ämnen har att bidra med för att belysa dessa, istället för att utgå från traditionellt centrala element och begrepp inom bland annat naturvetenskap och samhällsvetenskap.

Med stöd av tidigare forskning menar vi att resultaten från vår studie bidrar med några viktiga implikationer för svensk lärarutbildning. För att leva upp till FN:s deklaration (2011) samt till Högskoleförordningens mål bör (1) mål och innehåll i barns rättigheter tydliggöras som ett didaktiskt område inom ramen för en övergripande hållbarhetsdidaktik. Analyser bör riktas mot vad enskilda ämnen har att bidra med och vilken plats ämnen kan ta i tvärvetenskapliga samarbeten. Vidare bör (2) utgångspunkten för undervisningen vara de frågor som är aktuella och som upplevs som viktiga av lärarstudenter och för elever i skolan, utan att rättighetsaspekten förloras. Dessutom är det att vikt att undervisningen anknyter till lärarstudenters och elevers vardag och verklighet. Vi menar slutligen, med stöd av tidigare forskning, att det krävs (3) att ämnesövergripande tematiska studier i större utsträckning möjliggörs inom lärarprogrammen.

Vår enkätundersökning omfattar samtliga lärarutbildare med ansvar för den utbildningsvetenskapliga kärnan i fem lärarprogram med en relativt hög svarsfrekvens på nästan 50 procent, dokumentstudien närmare hälften av kursplanerna för dessa lärarprogram. Därmed kan överförbarheten till lärarutbildning i svensk kontext betraktas som relativt god. En begränsning i studien är dock att vi enbart kan uttala oss om vad som uttrycks i utbildnings- och kursplaner samt av program- och kursansvariga lärarutbildare. Däremot säger våra resultat ingenting om vad som verkligen händer i undervisningen på lärarprogrammen. Det saknas i vår undersökning en analys av det faktiska innehåll och de arbetsformer som förkommer i lärarprogrammets utbildning om, genom och för barns rättigheter. Vi ser detta som ett angeläget område för fortsatt forskning.

Referenslista

- Bjønness, B., & Sinnes, A. T. (2019). Hva hemmer og fremmer arbeidet med Utdanning for Bærekraftig Utvikling i videregående skole? *Acta Didactica Norge*, 13(2), 1-20. <https://doi.org/10.5617/adno.6474>
- Bajaj, M. (2011). Human rights education: Ideology, location, and approaches. *Human Rights Quarterly*, 33(2), 481–508. <http://doi.org/10.1353/hrq.2011.0019>
- Bajaj, M. (Ed.). (2017). *Human rights education. Theory, research, praxis*. University of Pennsylvania Press.
- Boutros, A. (2018). The right to rights: Education as the problem and solution to the lack of enforcement of international human rights law. *International Journal of Progressive Education*, 14(2), 161–175. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2018.139.12>
- Brantefors, L., Tellgren, B., & Thelander, N. (2019). Human rights education as democratic education: The teaching traditions of children's human rights in Swedish early childhood education and school. *The International Journal of Children's Rights*, 27(4), 694–718. <https://doi.org/10.1163/15718182-02704007>
- Cassidy, C., Brunner, R., & Webster, E. (2014). Teaching human rights? 'All hell will break loose' *Education, Citizenship and Social Justice*, 9(1), 19–33. <https://doi.org/10.1177/1746197913475768>
- Englund, T. (1986). *Curriculum as a political problem: Changing educational conceptions, with special reference to citizenship education*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:313906>
- Faiz, M., & Kamer, S. T. (2017). Prospective teachers' opinions concerning children's rights. *Journal of Education and Learning*, 6(3), 118–128. <https://doi.org/10.5539/jel.v6n3p118>
- Howe, R. B., & Covell, K. (2010). Miseducating children about their rights. *Education, Citizenship and Social Justice*, 5(2), 91-102. <https://doi.org/10.1177/1746197910370724>
- Högskoleverket (2008). *Undervisning om mänskliga rättigheter i högskolan*. Rapport 2008:43R. www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e29e7/1487841884511/0843R
- Kvamme, O. A., Sæther, E., & Ødegaard, M. (2019). Bærekraftdidaktikk som forskningsfelt. *Acta Didactica Norge*, 13(2), Art. 0, 8 sider. <https://doi.org/10.5617/adno.7077>
- Olovsson, T. G. (2020). Ämnesövergripande undervisning i samhällsorienterande ämnen i svensk grundskola – vad säger lärarna? *Acta Didactica Norden*, 14(3), 24 sidor. <https://doi.org/10.5617/adno.7920>
- Olsson, Å. (2020). Children's rights in Swedish teacher education. *Human Rights Education Review*, 1-18. <https://doi.org/10.7577/hrer.3925>
- Olsson, Å., Elvstrand, H., & Thelander, N. (2020). Allt eller inget? Barns rättigheter i lärarutbildning. *Utbildning & Demokrati, Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 29(1), 25-47. <https://doi.org/10.48059/uod.v29i1.1135>
- Osler, A. & Starkey, H. (2010). *Teachers and human rights education*. Trentham books.
- Parker, W. C. (2018). Human rights education's curriculum problem. *Human Rights Education Review*, 1(1), 5–24. <https://doi.org/10.7577/hrer.2450>
- Phillips, L. G. (2016). Human rights for children and young people in Australian curricula. *Curriculum Perspectives* 36(2), 1-14. <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:406378>

- Quennerstedt, A. (2010). Children, but not really humans? Critical reflections on the hampering effect of the '3 p's'. *The International Journal of Children's Rights*, 18(4), 619-635. <https://doi.org/10.1163/157181810X490384>
- Quennerstedt, A. (2015a). Mänskliga rättigheter som värdefundament, kunskapsobjekt och inflytande: En läroplansanalys. *Utbildning & Demokrati: Tidskrift för Didaktik och Utbildningspolitik*, 24(1), 5–27. <https://doi.org/10.48059/uod.v24i1.1028>
- Quennerstedt, A., Brantefors, L., Tellgren, B., & Thelander, N. (2019). *Att undervisa om barns mänskliga rättigheter i förskolan och skolan. Utbildningens syften, innehåll och arbetsmetoder*. Rapporter i Pedagogik 21. Örebro universitet.
- Robinson, C. (2017). Translating human rights principles into classroom practices: Inequities in educating about human rights. *The Curriculum Journal* 28(1), 123-136. <https://doi.org/10.1080/09585176.2016.1195758>
- Roth, H. I. (2015). Det sena genombrottet för mänskliga rättighetsutbildningar. *Utbildning & Demokrati – tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 24(1), 29–49. <https://doi.org/10.48059/uod.v24i1.1029>
- SFS 1993:100. *Högskoleförordning*. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100
- Sinnes, A. T., & Straume, I. S. (2017). Bærekraftig utvikling, tverrfaglighet og dybdelæring: fra big ideas til store spørsmål. *Acta Didactica Norge*, 11(3), Art. 7, 22, sider. <https://doi.org/10.5617/adno.4698>
- Tibbitts, F. (2017). Evolution of human rights education models. I Monisha Bajaj, (red.): *Human Rights Education. Theory, Research, Praxis*, ss. 69-95. University of Pennsylvania Press.
- UNICEF (2009). FN:s konvention om barnets rättigheter. UNICEF Sverige. <https://unicef.se/barnkonventionen>
- UN General Assembly. (2005). *World Programme for Human Rights Education*. (A/59/525/Rev.1). <https://undocs.org/en/A/59/525/Rev.1>
- UN General Assembly. (2011). *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training* (A/RES/66/137). https://www.un.org/ga/search/viewm_doc.asp?symbol=A/RES/66/137
- Universitetskanslersämbetet. (2015). *Hur mänskliga rättigheter, mäns våld mot kvinnor och våld mot barn beaktas i högre utbildning: rapportering av ett regeringsuppdrag*. Universitetskanslersämbetet (UKÄ). <https://kompetensistaten.se/wp-content/uploads/2016/02/rapport-2015-25-manskliga-rattigheter.pdf>
- Östman, L. (1995). *Socialisation och mening: No-utbildning som politiskt och miljömoraliskt problem*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet]. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:314041>